

"קושרי ניתוקים אל שלם" – ירושלים 1967

עת-מזל

יגאל

במסגרת אגודת הרבנים היהודיים בביקום (לפני סיום יום הכיפורים - כינוי ישיבת הנהלת)

הנח"ל עולה בחומות

נח"ל מוריה
ברובע היהודי
1972-1967

רעות אודם

בסילוס אלו מתאר דוד ארנפלד את הסיבות שהובילו להחלטתו להצטרף לרעיון גנ"ת (רעיון נח"ל תעשייתי דהוי), שאנשיו היו חלוצי ההתיישבות המחודשת ברובע היהודי לאחר מלחמת ששת הימים.

נח"ל נח"ל – היכון

מתיחת הדרך לירושלים העתיקה במלחמת ששת הימים הביאה להתרנסות גדולה בקרב אורחי ישראל. ממשלת ישראל החליטה ליישב ביהודים את הרובע היהודי שרובו היה חרב, במזרחות האפשרית. על מנת להכשיר את האזור למגורים היה צורך להניח תשתיות בקנה מידה נרחב, ובטווח בניה לטרון חסירות ארכיאולוגיות. עם זאת, הייתה תחושה כי אין להמתין עד לסיום העבודות. טדו קולק, ראש עיריית ירושלים, אמר:

"כל העסק הזה של שחרור ירושלים, עם הכותל המערבי ועם הר הבית – כל זה החיש את פעימות ליבו, לא ידעתי מנות שמעתי שחודשים רבים אחרי שחרורה עדיין אין פוקדים את ירושלים העתיקה. מנוחים, אין עושים מאומה, איש אוטו גר שם, שום יהודי לא לן בתוכה. כל זאת – אחרי שנים מרובות כל כך של נענועים וכיסופים זה הרגז אותי. לא הכרתי את ירושלים, אפילו לא את החרשה, אך בלבי אהבתי, הערצתי. [...] וכשנפלה המילה ל'ירושלים' לא הרחתי פעמיים. אני חולק אמרת. ידעתי את הקשיים, אך איני מתחשב, ודאי, יותר טוב בתל אביב, אך יותר טוב, יותר יפה יותר נשגב בירושלים. הרי משהו חייב לעשות את העבודה, ונרץ ללכת לירושלים ולבנותה; אני רוצה להיות המישהו!"

רעות אודם – בעלת תואר מוסמך בלימודי ארץ ישראל, מנהלת 'ראשית ירושלים' – המרכז לסיורים ולימודי ירושלים, מדינת ישראל
בושאל ירושלים, מחברת המסר 'חלוצים בין החומות' (2014).

תורה ועבודה ברובע היהודי

ככל שגברו הימים נבר הצורך האומי ביחסיו אלכלס בחיפוטת הרובע היהודי. "כל יום שניבר טונן בחובו סכנה בין לחץ פולטי וגב כבדת האכלס היהודי" אמר שר התות הרב ד"ר זרח ורפטיני המדינות המרכיבות שהתחאהתפולטישייסיקוסברובע היהודי להביו במחיותו האפטידת מספר רב של תושבים. סגרת ההקסה של התנחלות מוריה כנרעין נדל"ל היהודי ליישב את הרובע היהודי ולאבטס אותו. הרובע עדיין היה מיושב באוכלסיה ערבת שמתה כ-2,500 נפש. נצניו המדינה לא בטחו באבטמנטם, והיו אף נילייו אלימות כלפי מבקרים יודים בדרכם אל הכותל. חברי גרעין ג"ת' לא תכננו להקים ברובע היהודי מפעלים תעשייתיים קואופרטיביים, במסגרת הפעולות לשיקום וליישובו מחדש: גרית, מפעל צעצועים ובית דפוס. בחודש הראשון לאיתוד העיר דוחו בעיתונות על כ-9,000 מניות למסדות של המבקשים להתיישב בעיר העתיקה. לחברי גרעין ג"ת' ולתלמידי ישיבת הכותל (להלן, עמ' 23) נודעה השפעה חשובה על אופיו של הרובע היהודי ועל פיתוחו בשנותיו הראשונות. כאשר הוקמה הכברה לשיקום ולפיתוח הרובע היהודי בתחילת 1968, הללו כבר התגוררו בשטח ופעלו בו. באותה תקופה נוצר שילוב מיוחד בין עולם התורה של תלמידי ישיבת הכותל לעולם העבודה והמסעה של חבריהם כנרעין הנדל"ל התעשייתי. שילוב זה היה מטרתם שפעלו המבוקת על בני הציונות הדתית, שפעלו ברות התורה והעבודה.

ילדו העיר העתיקה, דור שלישי לעוסקים בדפוס. לקוחות בית הדפוס ששמו להבאי אלו עבודות כיוון שניצב סמוך לגבול, החליים היודים על חומת העיר העתיקה. לפיכך חברי גרעין רכשו גיפ לשינוע העבודות שיקבלו לבית הדפוס ומטמ. לאחר מלחמת ששת הימים, הר ציון חזר להיות בלב העיר שחבורה לה וחידו והמשימה הביטחונית ביישובו התייתרה. לכן משדר הביטחון החליט להמנות את חיילי הנדל"ל למשימת יישוב חדשה. משה נצר, ראש אגף הנועד והנדל"ל במשדר הביטחון, זימן לפגישה את יצחק מגדלסקן, מרכז גרעין ג"ת' ג' חיילי גרעין היו בוגרי ישיבת תיכונית מקצועית מרחבי הארץ, בהם רבים מיישבת קריית נער בירושלים. במגישה נכחו גם מוזילי הפועל המזרחי, אלעזר גולאמן, ושלים שפירא - מנהל "מרכז הקואופרציה" של התנועה, שהיה הגוף המיישב מטעם משדר הביטחון. במגישה הוצע לאנשי גרעין ג"ת' ג' שתי חלופות להתיישבות המועדפת בהר ציון: רמת הגולן (אזור משב קשת היום) או הרובע היהודי בירושלים העתיקה. מגדלסקן קיבל חופשה מרובא לכמה ימים כדי לבקר בשתי הנקודות המועדפות ולקיים את ההתייעצויות. לאחר ימים מספר ניתנה תשובה: גרעין ג"ת' ג' החליט לעלות להתיישב בעיר העתיקה. כבר ביום י' בסיוון תשכ"ו (18.6.1967) פנה המרכז הארצי של הסתדרות הפועל המזרחי לראש עיריית ירושלים, טדי קולק, בבקשה רשמית להקים גרעין נדל"ל תעשייתי דתי ברובע היהודי. בחודש אוקטובר 1967 עלו הנדל"לים הראשונים להתיישבות ברובע, ובחרו לעצמם את השם "התנחלות מרזיה".

הייתה בחילת גדולה לעשות, לצורך עבודות. אני זוכר שסגן ראש העיר באסן החוה, הרב שאר ישוב הבחן לחי לאכלס את הרובע בהקדם האפשרי, לא חשבו מי שיבוא, העוקר שיבוא. הורגשה הכללת הייתה שאם לא יבנו עבודות בשטח, אנו עשויים לאבד את הרובע.

לצורך משימת ההתיישבות הראשונה, נדרש כוח חלוצי. אנשי הפועל המזרחי, שלום שפירא ואלעזר שפי הציעו למשדר הביטחון להמתינו בחיילי הנדל"ל שישבו אז בהר ציון, במסגרת פרק המשימה במחיותם חיילים אלו השתייכו לגרעין ג"ת' ג', וההצעה הופנתה גם למרכז גרעין. לאחר שחברי גרעין נעזרו, החלו אנשי ציבור - בהם משה חיים שפירא, הרב יעקב ליישנסקי ומגביל משדר התות הרב שמואל זנוויל כהנא, לפעול למימוש גרעין ההתיישבות ברובע היהודי. גרעין ג"ת' היה גרעין משימה להתיישבות תעשייתית באזורי ספר. חבריהם הגיעו ברובם מיישבות תיכוניות מקצועיות, במטרה לפעול בתחומי התמחותם וליצור קואופרטיב תעשייתי. הם התיישבו בקיבוצים מתועשים (הונגת לבאי ובארת יצחק) וביישובי ספר (הונגת האחות מודיעין), ועסקו במקצועות התעשייה שאותם רכשו: גרות, מכניקה, דפוס ועוד.

בשנות ה-60, נשלח גרעין המשימה הראשון של הנדל"ל התעשייתי הדתי להר ציון, לצורך חיזוק מצבו הנדל"ל בגבול ירושלים המוקפת. לבד מפעולתם בחיילים, הם הקימו בהר ציון תעשיית דפוס - "דפוס הר ציון". בית הדפוס שכן סמוך לאזור קבר דוד המלכותי, ובה בין היתר למיכת נח מוס, מריל "ידיעות אחרונות", ולסויע והבונה שסמטון ברשץ

היחס הבריוני: מוראל' גרין, ראשון ילידי הרובע יהודי לאחר 1968

ביום כ"ח באייר תשכ"ח (25.5.1968), יום השנה לשחרור העיר העתיקה – יותר מניין שנה לאחר שבכניס לרובע היהודי, נתן רשמית מבנה ההתנחלות נתיים ברחוב גל-66, בטקס נכחו נציגי משרד הביטחון, שר המנוח שפירא, מנכ"ל משרד החרות, ההגלה והפעל המורחי, חברי גרעין ג'ת ומאות אזרחים. משה רוזנסקי, מפקד הרובע היהודי במלחמת העצמאות, אמר: "אכן חלום גדול נתממש היום על דם". שלום שפירא, מיוזמי המפעל, ציין כי: "ביום זה – יום שחרורה של ירושלים – רושם הנח"ל התעשייתי הרחיף דף חשוב מעל דפי מחדש חיי שיתוף לכללים על בסיס החזרה והעבודה בהתחלה באזורי פיתוח עירוניים, החשובים לעם לישראל ולמדינת ישראל".

מרכז הרעין מנדלסון (נכר: 1)

בסיום הטקס נותרו הנח"לים לבד בבניין הריק. ללא סיבות מיוחדות, ללא גז ומקור, קיוצרו ללא כלום כאן באה עקבה מצד חברי הרעין, אך נחה, מה נאכל איפה נישן, אבל לא אנו הצנחנים עוינוע כלום ולחיסר ששלם בניין. בעזרת היוזמה והסדר העצום והמבלי נדלה של חברי הרעין התחלנו לאסוף סכאן ומשם, לבנות בעצמנו, כל אחד תרם את חלקו והחליל לוח ששחו. הרעין הלוהט הליחאז בירושלים בין החומות ולחפני נכוחת יהודית, ליהות הכוחה היה הוחתכת שמכאן לא מדו שוד לעולם, הוא שהניע אותנו.

הכוחה שמכאן לא נוח

מוסדות שונים נרתמו לסייע להתנחלות הצעירה, שפנתה בראשית דרכה כ-20 בתורים: הפעל המורחי, ישיבת קריית נער, משרד החרות, משרד האוצר ועוד; תע"ש וירושלים קיבלה את בעלי המקצוע המתאימים לעבודה במפעלה; הם הועדו למען החייל, עובדי עיריית ירושלים והקרן לירושלים (בראשות סדו קולק) תרמו לבסיס ההתנחלות. באופן נדיד ההתנחלות אף זכתה לקוטלגון כבר בקיץ 1968, חודשים ספורים לאחר עלייתה לקרקע. לאט לאט נרכש הציוד למטבח ולמגורים, והתכרים ניהלו את חיייהם בצניעות ובשיתוף, כהוגן בקואופרטיב. המסוכרות מהעבודה העברו במלואן לקופה הציבורית, והתכרים היו זכאים להחזיר הוצאות אישיות האשיל שלא יעלו על כ-90 לירות לאדם.

גרעין נקלטה קבוצת עולות חדשות דתיות סגורות הברית ומצופות, וכן "צבריות" שהגיעו במסגרת שירות לאומי. הנשים עבדו קודם מקודות וקורס המשרה במזרחה ובקרה במכשירים עדינים במסגרת תע"ש, וכן עסקו במשק הבית. הנברים, בוגרי הכשרה מקצועית, עבדו במגוון מקצועות: מומחי המכניקה עבדו בתע"ש; יודעי הדפוס עבדו בבית הדפוס של הרעין בהר ציון וכן בשלוחת המדפיס הממשלתי ב"הער יחזקאל יהודה" שברחוב תב"ד ברובע היהודי. חברי הרעין גי'ת הוותיקים הקימו ליד שער יפו את "דפוס העיר העתיקה" (שלימים יפו אל מחוץ לחומות). תכרים אחרים עבדו בגרעיית עציץ בשכונת הל אריה, וכן במסגרייה ובגרעיית כדורי בשכונת רוממה. חלק מחברי הרעין יצאו לקורס מלונאות,

אך ברובע היהודי לא נפתח מלון. חברי הרעין יצרו לעצמם פעילות חברתית ענפה, שכללה מפגשים עם ספורים ומפורסמים ודואלנים עם אנשים מכל גווי הקשת הפוליטית – נאכל אלון, הרב ש"י טהנא ועוד. המספרית מרים יל"ן שטקלים חיבבה את בני הרעין ונתנה לבנו מביתה שברחבה לערבי התרבות שארגו בהתנחלות, בסיוע הרכב ששימש את חברי הרעין לשינוע עבודות דפוס. הוא שימש כלי התבורה שמשעתי מהעיר העתיקה שעדיין לא הוציאה אליה תחבורה ציבורית מיוחדת.

מבחינה רוחנית, הנח"לאים "אומצו" בידי הרב משה צבי טל והרב דוד שפירא, רבה של שכונת בית הכרם. הרב שפירא שימש רב ההתנחלות ויהותן אל כל הזנות הראשונים מבני הרעין ברובע היהודי יאו מסתו. דוד צפריני, יהיה מבכירי התורה היהיה להביא דווקא זנות צעירים, אלא שהנאים הפסיים של הרובע – רטיבות, מסירות על הקירות, רחובות לא מרוצפים ועוד, הקשו על השווק, לשמחת, דווקא חברי הרעין שהתחנתו היו התחלה נחשנית וטובה כאכולס הרובע. ידענו שאחרי הזנות הראשונים יגיעו עוד".

בשנת 1972 נסגרה התנחלות מוריה, בהחלטת חברי הרעין שהבינו כי אין אופק לעתידויות שיתומות העשייתיות בין החומות חלקם ביקשו להשתקע ברובע ואחרים כבר השתלבו במקומות עבודה מחוץ למסגרת הרעין. 12 זנות רכשו דירות וגרו תקופה ארוכה ברובע היהודי, וכיום נותרו ארבע משפחות שעדיין גרות בו.

הניסויים מחוץ לדירת חברי הרעין ג'ת. 1

התחלה קוקי: ילדי היאנות מוריה במתח הבית

יבוא דודי לג'תו

בת הנרעין מזל צאיג מספרת

אני התחתנתי אז כי היה צורך לישב את הרבע היהודי ביהודים, לא תכונתי באותה תקופה בכלל להתחתן. בלבד תשעה באב אני חקבלת סלמון ממדי - יצחק מנדלסון, מרכז ההתחלחות "מנישה של כל חברי הנרעין שיש להם תברות". על מה ולמה? אתם תראו, הגענו לביתו של מנדי שכבר גר ברובע בדידה של חדר. מנדי פתח ואמר תקשיבו, הרבע היהודי ריק מיהודים, אושים לא באים לנו, מה, משמחת עם ילדים מתרות, אנוחו גרים בין ובתוך הערבים, אם אתם רוצים שהרבע יהודי יישב ביהודים, בואו תהיו חלק מהעשייה, תתחתנו ותמרו מה עכשיו, בקבוצתנו, תגעה משמחות ונסמכות, כך תתחילו ותתהווה הקהילה של הרבע היהודי בירושלים שאלו: מתי- תשובת מנדי: עכשיו!

שאלו איר סמפיק להרארן לתהונה עכשיו!ו תשובת מנדי: התחנה תהיה ברמת בית הרטיילד, זה יהיה בחוף, זה ייביל להיות למי ראש השנה כי אחרי זה קר מאוד בחוף, אין ארבעה חודשים להרארן, צריך חוף חודשיים להתארן לתחנה. עכשיו מקבלים החלטה על התחנה ובתוך חודשיים מתחננים, תחשבו לרע ונתנו לנו תשובה. מנדי היה מרכז ההתחלחות, ידענו שמאחריו עומדים מרזס המפול המזרחי ונאשי קריית טער, בסמחו בהם אבל אנו המייה האישית והרגשת המייה אותו (!) למרות ההתפתה הבנו שיש חשיבות רבה עד מאוד להישא כעת ולהתיישב בעיר העתיקה בירושלים כדי שתהיה שלנו לצמח נצרים. יאנוו הרחצה האיזיק (היום בעלי) שאל אותי: מה רועלת ואני בשוק, רק חצי שנה אני מכיר אותך, עוד לא תשכחי על זה, היינו עדיין ילדות, אמתו חייבות לשותף את התורמים ואז איזיק אומר: "ציננות זה לא חשבונ" שאורתי פעות מה, בטח שציננות זה חשבון, בסדר, טוב, אני מסכימה! שיוזיה!

אבי רוצים להפגין בטחנת יודית, ולהוביל שלא נזר סכאן, אפרים חברי נרעין והחיל התעשייתי סמוריה, שקשרי את עתרים בירושלים השלימה

טעם
מנתון ברז

בית נרעין
מנדי רוצים
מנדי רוצים

אליעזר שפר בבית התיאחות נרע' (נרע' 6)

לחם ותלה בתוכה התיאחות, ב"ת באייר תשנ"ח, מימין: ש"י כרוא (מרכזי משרד התיאחות), שלום שפירא, יצחק מנדלסון, הרב משה שלז וחנוך הנרעין (עולדברג (בארכיום אליעזר שפר')

לעיון סמפיק

1. ר' אודם, חלוצים בני החומות - סיפוריה של התחלחות נרע' מוריה בעיר העתיקה, 2016
2. פי נאור, הרובע היהודי בעיר העתיקה בירושלים, ירושלים 1987
3. א' שילר, "שיקום הרובע היהודי", אראל, 44-45, 1986, עמ' 188-181